

સૈન્યની વ્યવસ્થા, શિસ્ત અને અનુશાસન

મુસલમાનોને શરૂઆતાથી જ સૈન્યની વ્યવસ્થા અને તેની શિસ્ત-અનુશાસનનું જ્ઞાન હતું. ઈસ્લામી લશ્કરમાં અગ્ર-હરોળ, પાછળની હરોળ, જમણી બાજુની હરોળ, ડાબી બાજુની હરોળ અને મધ્ય હરોળ હતી. સેનાપતિ સૈન્યના વચ્ચે ઉભો રહેતો હતો, જેથી નિરીક્ષણ કરી શકે અને યુદ્ધના તમામ તબક્કાઓમાં પોતાના સૈનિકોને માર્ગદર્શન આપી શકે.

હજરત ઉમર બિન ખતાબ رض એ પોતાના બિલાફત-કાળમાં સૈન્યનું એક વિશેષ કાર્યાલય બનાવ્યું હતું, જેથી સૈનિકોના નામોની નોંધણી કરી શકાય અને તેમના મહેનતાણાની વ્યવસ્થા કરી શકાય. તેમણે સૈનિકોને વેપાર, ખેતી અને ઉદ્યોગ વગેરેના કાર્યોથી દૂર રાખ્યા, જેથી તેઓ ઈસ્લામી સૈનિક અભિયાનો માટે નિવૃત્ત રહી શકે. સૈનિકોના આરામ માટે કિલ્લાઓ, કેમ્પ અને છાવણીઓ બનાવડાવી. આ જ હેતુસર નવા-નવા શહેરો આબાદ કરવાનો આદેશ કર્યો, જેમ કે મિસર (ઈજિમ)માં કિસ્તાત શહેર અને ઈરાકમાં કૂફા અને બસરા વગેરે. તેમના શાસન-કાળમાં ‘મુરાબિતા’ (દુશ્મનોની સીમાના નજીક સૈનિકો અને ઘોડાઓના પડાવની) વ્યવસ્થા ઉભી કરી અને વિશેષરૂપે આ વ્યવસ્થા તટીય વિસ્તારોમાં કરવામાં આવી, જેમ કે સ્કાર્ફરિયા વગેરે, જેથી મુસલમાનોના તટીય પ્રદેશો પર દુશ્મનોના હુમલાઓને રોકી શકાય.

ઉમવી કાળમાં મુસલમાનોને ઠંડી ઋતુ અને ગરમીની ઋતુમાં હુમલો કરવાનું શીખવા મળ્યું. આ હુમલાઓથી તાત્પર્ય એ સૈનિક હુમલાઓ છે, જે બાયજાન્યાઈન રાજ્યના વિરુદ્ધ ગરમીની ઋતુમાં અને ઠંડી ઋતુમાં કરવામાં આવતા હતા, જેથી તેમને પાઠ ભણાવી શકાય અને તેઓ સીરિયામાં ઈસ્લામી તટીય વિસ્તારો પર હુમલો કરવાનું વિચારી ન શકે.

અભ્યાસી કાળ પોતાની ભવ્યતા અને સર્વોત્તમ શિસ્ત-અનુશાસન અને વ્યવસ્થા માટે જાણીતો હતો. આ કાળમાં ઈસ્લામી સૈનિકોને તેમની બિરાદરીઓને ધ્યાનમાં રાખીને વહેંથી નાખવામાં આવતા હતા; જેમ કે મુસ્લિમ ઘોડેસવારો જેઓ તીર ચલાવતા હતા, તેઓ આરબોમાંથી હોતા અને પગપાળા સૈન્ય ટુકડી ઈરાન અને વિશેષરૂપે ખુરાસાનની રહેતી. ખલીફા મુ'તસિમ (હિ. ૨૧૮-૨૨૮) ના આરંભિક કાળમાં જ તુર્કો ઈસ્લામી સૈન્યનો ભાગ બની ગયા હતા, જેને લઈને તેમની સંખ્યા ખૂબ મોટી થઈ ગઈ. મુસલમાનો સમુદ્રી સૈન્યથી પણ ગાંફેલ ન રહ્યા, બલ્કે તેનું ખૂબ ધ્યાન રાખ્યું અને તેના દ્વારા કઠિન લડાઈઓ લડવામાં આવી, જેમ કે હજરત ઉસ્માન બિન અફફાન رض ના બિલાફત-કાળમાં ‘જાતુલ સવારી’નું યુદ્ધ, જેમાં મુસલમાનોએ ભુમધ્ય સમુદ્રમાં રોમન કાફલાને પરાજ્ય આપ્યો. મુસલમાનોએ સમુદ્રી લશ્કરનો એવો પ્રબંધ કર્યો હતો કે ૫૪ હિજરીમાં જ મિસરના ‘રોજા’ ટાપુમાં જહાજો બનાવવાનું કારખાનું શરૂ કરી દીવું હતું અને તેની ઈસ્લામી સમુદ્રી અભિયાનોમાં તેની ભૂમિકા ખૂબ નોંધપાત્ર રહી છે.

મુસલમાનોએ કાબેલ સેનાપતિઓની પસંદગીમાં જરૂરી ગુણો અને યોગ્યતાઓ, જેમ કે બહાદુરી, કુશાગ્ર બુદ્ધિ,
ચાલાકી અને ચપળતા, વ્યક્તિગત શક્તિ, ઉત્તમ આયોજન અને દીને-ઈસ્લામનું ચુસ્ત પાલન વગેરેનું હંમેશા
ખાસ ધ્યાન રાખ્યું. કેટલાક પ્રભ્યાત સેનાપતિઓના નામ આ પ્રમાણે છે :— હજરત ખાલીદ બિન વલીદ,
હજરત અમ્ર બિન આસ, હજરત સાદ બિન અબી વક્કાસ, હજરત અબૂ ઉબૈદા બિન જર્રાહ, હજરત ઉકબા
બિન નાફિઅ, હજરત મૂસા બિન નસીર, હજરત તારિક બિન જિયાદ વગેરે. આ એ નામો છે, જેમની
ઈસ્લામના ચોતરફ ફેલાવા અને પ્રસારમાં મહત્વનું યોગદાન રહ્યું છે.

